

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 14524
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри української
мови і літератури, історії та методик їх навчання Кременецької
обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка**

СКАКАЛЬСЬКОЇ Ірини Богданівни

**на дисертаційну роботу ГАВУРА Віталія Андрійовича «Україна–
Японія: політичні та культурні відносини в кін. ХХ – поч. ХХІ ст.»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за

спеціальністю 032 «Історія та археологія»

(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження українсько-японських відносин у політичній та культурній сферах визначається зростаючою потребою поглиблення міжнародного партнерства в умовах сучасних глобальних викликів, пошуку нових форматів двосторонньої співпраці та зміцнення позицій України на міжнародній арені. Особливої ваги темі надає відсутність між державами історичних конфліктів, спільність демократичних цінностей і принципів міжнародного права, а також схожий досвід подолання наслідків масштабних суспільно-політичних і техногенних катастроф та протидії російській агресії. Важливим чинником є активна підтримка Японією України в умовах повномасштабної війни та перспективність використання японського досвіду післявоєнної відбудови.

Крім того, дослідження дозволяє проаналізувати ефективність механізмів культурної дипломатії та зовнішньополітичної діяльності Японії, що є цінним для вдосконалення міжнародної діяльності України, розширення міждержавних контактів і реалізації нових спільних проєктів у політичній, економічній, науковій та культурній сферах.

Викладені аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження Віталія Гавура, об'єктом якого обрано *«українсько-японські відносини впродовж 1991 – 2022 рр.»* (с. 19).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: «Україна–Європа–Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U101569) та «Україна–Європа–Світ: історико-гуманітарний та безпековий вимір розвитку» (державний реєстраційний номер 0125U003708).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. У вступі дисертації вміщено усі рубрики, передбачені відповідними нормативними документами, чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено його мету та завдання. Мета роботи визначена вірно, відповідно до якої сформульовано здобувачем наукового ступеня низку дослідницьких завдань.

Достатньо аргументованим у дисертації виглядає обґрунтування хронологічних рамок і територіальних меж об'єкта вивчення. Для вирішення низки завдань дослідник спирався на такі підходи, як міждисциплінарний, плюралістичний, системний. У роботі застосовано методи, що репрезентують загальнонаукові (аналіз, синтез, індукції, дедукція, узагальнення, конкретизація, порівняння); спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, компаративний, історико-системний).

Висновки дисертаційного дослідження Віталія Гавура є аргументованими, корелюються з поставленими завданнями та містять достовірні теоретичні результати.

Загалом, дисертація Віталія Гавура – це самостійне, оригінальне, комплексне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують конкретну мету, спираючись на історичну літературу, методологічні засади та джерельну базу.

Наукова новизна положень й отриманих результатів. Автор проаналізував українсько-японські відносини в сферах політичного діалогу та культури в означуваний період, окреслив положення, що містять наукову новизну.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі українсько-японських відносин у політичній та культурній сферах у 1991–2022 рр., узагальненні теоретичних підходів до їх вивчення та введенні до наукового обігу нових джерел, зокрема матеріалів офіційних сторінок дипломатичних установ у соціальних мережах. У роботі вперше запропоновано авторську періодизацію українсько-японських політичних відносин, розглянуто їх розвиток в умовах повномасштабного російського вторгнення 2022 р. та використано нові для української історіографії джерела інформації. Подальшого розвитку набули дослідження зовнішньополітичних пріоритетів Японії, її міжнародного позиціонування, а також аналіз українсько-японського політичного і культурного діалогу та основних напрямів двосторонньої співпраці. Уточнено значення українсько-японського партнерства в контексті глобальних процесів ХХІ ст., досягнення співпраці у сферах безпеки, екології, кібербезпеки, оборони та культури, а також здобутки української й зарубіжної історіографії з досліджуваної проблематики.

Дослідником проаналізовано стан наукової розробки теми. Значна увага в роботі присвячена критичному висвітленню історіографічного доробку українських і зарубіжних вчених.

Прийнятною та інформативною є археографічна база дисертації. Також важливим аспектом дослідження є коректне використання та інтерпретація понятійно-категоріального апарату. Автором чітко

окреслено зміст і значення ключових дефініцій, зокрема таких як «міжнародні відносини», «зовнішня політика», «політичні відносини», «культурні відносини». Здійснене уточнення термінології сприяє належному теоретико-методологічному обґрунтуванню роботи, забезпечує логічність викладу матеріалу та унеможливорює неоднозначне трактування основних понять дослідження (с. 36).

Текст розвідки свідчить, що отриманню достовірних та обґрунтованих результатів дисертації сприяло застосування різноманітних загальнонаукових і спеціальних історичних методів дослідження. Автор комплексно застосував спеціально-історичні методи, серед яких провідне місце посідає історико-генетичний метод, що дав змогу простежити виникнення та еволюцію українсько-японських політичних і культурних відносин. Використання діяхронного, синхронного, історико-хронологічного, ретроспективного та компаративного методів забезпечило всебічний аналіз досліджуваних процесів у часовій динаміці, дозволило виявити особливості їх розвитку на різних етапах та здійснити коректні історичні порівняння (с. 38). Запропонована у дисертації методологія для вивчення українсько-японський відносин не викликає заперечення.

Назва розділу 2 «Японія: зовнішньополітичні цілі» та його підрозділів є коректними і повною мірою відповідають їхньому змістовому наповненню. У розділі автор послідовно розкриває основні напрями формування та реалізації зовнішньої політики держави. Зокрема, у підрозділі «Трансформація дипломатичних цілей, пріоритетів та міжнародне позиціонування Японії» проаналізовано еволюцію дипломатичних орієнтирів країни та її місце в системі міжнародних відносин. Автор обґрунтовано показує, що зовнішньополітичні цілі Японії впродовж періоду від завершення Другої світової війни до 2022 р. зазнали суттєвої трансформації під впливом як міжнародних, так і внутрішньодержавних чинників. Увага акцентується на взаємозв'язку глобальних політичних, економічних, безпекових і технологічних змін із

процесом переосмислення японськими елітами можливостей, ризиків та пріоритетів країни, що визначало еволюцію її зовнішньополітичного курсу.

У параграфі 2.2. *Еволюція безпекової політики (сер. XX – поч. XXI ст.)* Віталій Гавур вдало зазначає, що після Другої світової війни Японія зберігала пацифістський курс, що проявилось у проголошенні трьох неядерних принципів, розвитку співпраці зі США та реалізації «доктрини Фукуди», яка передбачала відмову від ролі військової сили й підтримку миру та партнерства в Азії. Водночас поступове ускладнення безпекового середовища спричинило перегляд оборонної політики, що знайшло відображення у розширенні можливостей оборонного співробітництва та експорту військової продукції. Після російського вторгнення в Україну у 2022 р. Японія ухвалила нові стратегічні документи у сфері безпеки, визначивши головними викликами порушення міжнародного порядку, кіберзагрози та зростання впливу Китаю, який був названий ключовим стратегічним викликом для країни.

Так, у зміни підходу по забезпеченню національної безпеки та оборони Японією було передбачено поступове збільшення бюджетних витрат до рівня 2% ВВП до 2027 р. Також передбачалось підписання контракту на поставку американських ракет «Tomahawk» (с. 88). Цей досвід є корисним і для української держави.

Одним із завдань своєї наукової роботи Віталій Гавур визначив: *«проаналізувати поетапно та в хронологічному порядку розбудову українсько-японських відносин на рівні політичного діалогу на основі конкретних ініціатив співробітництва»*. (с.19). Ця проблема розглядається дослідником у третьому розділі «Україна – Японія: політичні аспекти двосторонніх відносин (1991 – 2022)». Автором розкрито умови та етапи налагодження українсько-японських дипломатичних відносин, наведено низку фактів, які дозволяють простежити еволюцію двосторонніх контактів від моменту встановлення офіційних відносин до формування

стратегічного партнерств. У параграфі особливий акцент зроблено на розвитку українсько-японського співробітництва у сфері ядерної безпеки та післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях. Автор відзначає ініціювання японською стороною відповідного проєкту після аварії на АЕС «Фукусіма-1», простежує процес його погодження та підготовки міжурядової угоди, що засвідчило поглиблення практичної взаємодії двох держав у сфері безпеки й обміну досвідом щодо подолання наслідків ядерних аварій.

Цілком обґрунтованим є виокремлення у спеціальний параграф питання про характер двосторонніх відносин на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022). Це є важливим для розуміння сучасного етапу розвитку українсько-японських відносин та ролі Японії у підтримці України в умовах російської агресії.

Опонент поділяє думку автора, що *«поступово міжнародним оглядачам і політикам ставало зрозумілим те, що війна буде мати затяжний характер, адже керівництво РФ потребує перемог задля підтвердження своєї легітимациї в очах внутрішньої аудиторії, а в українців є тільки два варіанти – перемогти, або програти і втратити свій суверенітет, і, можливо, навіть зникнути як нація. Тож підтримка України з боку її держав-партнерів продовжилась. 7 червня японський уряд вніс до санкційного списку ще кілька російських та білоруських банків, ввівши замороження їх активів, починаючи з 7 липня»* (с.184).

Предметна сфера четвертого розділу *«Українсько-японські культурні взаємини від зародження до 2022 р.»* дослідження є достатньо інформативною. Віталій Гавур акцентує увагу на українсько-японських культурних відносинах, які до 1991 р. не мали системного характеру, що було обумовлено й географічним контекстом, і відсутністю української незалежної та суверенної держави.

Як повідомляє здобувач наукового ступеня, що у 2011 р. японська телекомпанія NHK підготувала майже годинний документальний фільм

про творчість Г. Пінзеля, що свідчить про алування японських медіа до популяризації українського мистецтва та формування міжкультурного діалогу. У дослідженні цей сюжет доцільно інтерпретувати як маловідомий, але важливий маркер культурної дипломатії, який доповнює уявлення про широту українсько-японських контактів поза межами політико-економічної взаємодії.

У Висновках дослідник наголосив, що публічна та культурна дипломатії теж заслуговують на значну увагу. Цей вектор у двосторонніх відносинах лише може укріпити культурну взаємодію між обома країнами, що обов'язково позитивно вплине на характер комунікації в інших напрямках співпраці (с. 291) і ми підтримуємо це твердження.

У розділах науковий матеріал дослідником упорядковано за логічним принципом, що зумовлено специфікою досліджуваних процесів. Хронологічний виклад подій переважає, однак подекуди він чергується із висвітленням проблемних аспектів, власних трактувань.

Зміст, характер і форма викладу матеріалу засвідчують достатньо професійну підготовку дисертанта, його здатність аналізувати. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, зі знанням проблем та є обґрунтованими. Слід зазначити, що дисертація Віталія Гавура базується на залученні достатньої кількості джерел – 520 позицій у списку використаних джерел. Важливо, що текст дисертації не переповнений цитатами з документів, уривками листів тощо.

Позитивною стороною дослідження Віталія Гавура є те, що воно позбавлене сухої академічності викладу матеріалу і наповнене конкретними прикладами та фактами. Безсумнівною заслугою є те, що завдяки проведеному дослідженню вітчизняна історія значно поповнилася новими матеріалами з дипломатичної історії.

Практичне значення виконаного дослідження. Практичне значення дослідження полягає у формуванні цілісного уявлення про основні напрями, пріоритети та тенденції розвитку українсько-японських

відносно на основі широкого кола джерел і наукових праць. Отримані результати сприяють глибшому розумінню характеру, особливостей, перспектив і викликів двостороннього співробітництва, що може бути корисним для науковців, аналітиків, дипломатів і представників органів державної влади. Матеріали дослідження можуть бути використані у подальших наукових розвідках, підготовці навчальної літератури з історії дипломатії, міжнародних відносин, історії України та Японії, а також під час розроблення аналітичних і методичних матеріалів, присвячених питанням міжнародної співпраці та публічної дипломатії.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Досліджувана тема апробована на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні домінанти дисертації викладено в 6 наукових публікаціях. Є низка праць, які засвідчують апробацію наукової роботи. Кількість та обсяг друкованих праць дають право автору публічного захисту дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації добре продумана. Архітектоніку дисертації визначив проблемний принцип викладу матеріалу: праця складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, які поділені на параграфи, висновків, списку використаних джерел. Також у роботі наявний перелік умовних скорочень. Загальний обсяг дисертації – 353 сторінок, основного тексту – 292.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота Віталія Гавура не має ознак академічного плагіату, дослідником зроблені коректні покликання на джерела, навмисних спотворень не виявлено. Можемо зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності в дисертації.

Дискусійні рекомендації та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Констатуємо в цілому належний кваліфікаційний рівень

виконаного дисертаційного дослідження, необхідно висловити деякі дискусійні положення, побажання та зауваження до роботи:

1. Доречно уточнити класифікацію джерельної бази дослідження, адже автором зазначено, що *«Варто відзначити, що більшість джерельної бази становлять електронні джерела, які розміщуються в мережі Інтернет у відкритому доступі»* (с. 30). Водночас доцільно більш чітко обґрунтувати критерії такого поділу відповідно до усталених підходів сучасного історичного джерелознавства. Зокрема, слід врахувати, що електронний формат розміщення матеріалів у мережі Інтернет є радше способом доступу до джерел, а не окремою видовою ознакою їх класифікації. У подальшому тексті джерела поділено на документальні, усні та масові, що загалом відповідає завданням роботи. Тому доцільно акцентувати увагу на поділі джерел за їхнім походженням та функціональним призначенням, що сприятиме більшій методологічній чіткості джерелознавчого аналізу.

2. У тексті роботи іноді трапляються дрібні пунктуаційні, орфографічні та стилістичні огріхи. Наприклад, *«японський експорт за останні десятиліття отримав цілу плеяду конкурентів в різноманітних технологічних нішах»* (с.58). У цьому контексті вживання слова «плеяду» є стилістично недоречним, оскільки воно зазвичай використовується для позначення сукупності видатних або яскравих постатей (переважно людей), а не абстрактних об'єктів чи явищ, як-от країни-конкуренти.

3. У науковій роботі доцільно було б ширше використати сучасні аналітичні матеріали українських дослідницьких центрів. Зокрема, відомості про участь Японії у програмі Global Combat Air Programme (GCAP) та розширення її оборонного співробітництва з Великою Британією й Італією, значною мірою спираються на аналітичні матеріали Центру Разумкова. Ці матеріали глибше розкрили б міжнародний контекст розвитку українсько-японських політичних відносин та місця Японії у сучасній системі безпеки.

4. У науковому дослідженні не в повній мірі враховано роль великих японських корпорацій у формуванні економічної дипломатії держави. Зокрема, поза увагою залишився суттєвий вплив таких компаній, як Toyota, Sony та Hitachi, які є важливими інструментами реалізації зовнішньополітичних інтересів Японії. Недостатньо висвітлено їхню участь у міжнародних інвестиційних проєктах і глобальних бізнес-мережах, що суттєво впливають на зміцнення економічних зв'язків Японії з іншими державами. Врахування зазначених аспектів дозволило б повніше розкрити економічне підґрунтя українсько-японських відносин та його вплив на розвиток політичного діалогу і культурного співробітництва між двома державами.

5. Зауважимо, що поза належною увагою автора залишилася діяльність Японського фонду як ключової інституції культурної дипломатії держави. Також доцільним було б проаналізувати створення у 2004 р. Консультативної ради з питань культурної дипломатії, діяльність якої була спрямована на розроблення засад реалізації концепції «м'якої сили» Японії та просування традиційних культурних цінностей за кордоном. Урахування цього сприяло б глибшому аналізу інструментів культурної дипломатії Японії та їхнього впливу на розвиток українсько-японських культурних і гуманітарних контактів.

Однак висловлені вище окремі зауваження й побажання мають переважно рекомендаційний характер, які досліднику варто врахувати у своїй подальшій науковій праці над темою й суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Ці зауваження потребують пояснень автора під час публічного захисту.

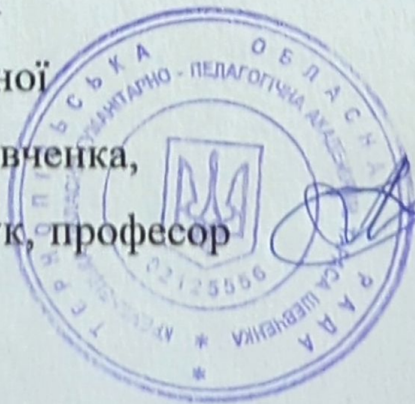
Вважаю, що тема розкрита і має виразно новаторський характер. На нашу думку, автор сповна на високому методологічному рівні реалізував визначені в дисертації завдання. Здобувач продемонстрував важливі для науковця риси – креативний підхід, цілеспрямованість та логічність

висновків. Пропозиції та зауваження свідчать про потребу доповнити і продовжувати дослідження за обраним напрямом.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що рецензоване дисертаційне дослідження Віталія Гавура «Україна–Японія: політичні та культурні відносини в кін. ХХ – поч. ХХІ ст.» є самостійним, новим й актуальним дослідженням та цілком відповідає кваліфікаційним вимогам, містить обґрунтовані наукові результати і висновки. Дисертаційне дослідження за своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022 року та № 502 від 19.05.2023 року), а її автор – Віталій Гавур заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент –

завідувач кафедри української мови
і літератури, історії та методик їх навчання
Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної
академії ім. Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор

Ірина СКАКАЛЬСЬКА